

Kiss Dávid:

A KÁDÁR-KORSZAK HÁBORÚS VÉDELMI IGAZGATÁSI RENDSZERÉNEK KIÉPÍTÉSE (1964–1975)

ÖSSZEFOGLALÁS: A tanulmány a védelmi igazgatási rendszer¹ azon részével foglalkozik, amely rendkívüli időszakban² lépett volna életbe. A téma, annak genezise azért is fontos számunkra, mivel a mai rendszer alapjainak egy részét a vizsgált időszakban építették ki. A rendszerváltást követően több törvényben átalakították a védelmi igazgatás korábbi szervezeti struktúráját, illetve a végzendő feladatokat, módosították a különböző szervezeti egységekben feladatot ellátók körét, amire szükség is volt, hiszen például a megszűnt pártállamnak és pártja delegáltjainak helyére az új országos és helyi közigazgatás képviselői kerültek.³ A jelenlegi rendszer azonban továbbra is részben a Varsói Szerződésben (VSZ) kialakított szisztémára épül, a réginek és az újnak egyfajta sajátos keveréke, amely mára elavulttá vált.⁴

NEM ad megoldásokat például a kibertérben vívott háborúval kapcsolatban, de a hibrid hadviselés⁵ sajátosságait sem veszi megfelelőképpen figyelembe.⁶ Lényeges változást hozott a 80-as években a magánszféra arányának a jelentős mérvű növekedése a gazdaságban, ez a tény is megváltoztatta a tervezést, a védelmi igazgatást, és új helyzetet teremtett hazánk későbbi NATO-tagsága is.⁷

KULCSSZAVAK: védelemigazgatás, Varsói Szerződés, Egyesített Fegyveres Erők, háborús irányítási mechanizmus, honvédelmi bizottságok

A VÉDELMI IGAZGATÁS TÖRTÉNETÉNEK FŐBB ÁLLOMÁSAI

A védelmi igazgatás kérdése a magyar állam történetében végig fontos szerepet játszott. A 20. században a tüzerő fokozatos növekedése, a repülőgépek, majd a rakéták hadrendbe állítása teljesen új helyzetet teremtett. A hátországnak egyre inkább frontvonallá válása, ezáltal a hadsereg utánpótlásának a veszélyeztetése, a lehetséges rombolás mértékének a

¹ Az ország védelmi felkészítését irányító állami apparátus, amely az állam komplex védelmi feladatait valósítja meg.

² Háborút vagy jelentősebb belső megmozdulást, több esetben az akkori szóhasználat szerint „ellenforradalmi cselekményeket” értettek rajta.

³ Vinczéné Mészáros Csilla: A védelmi igazgatás rendszere. Hadmérnök, 2009. június, IV. évf. 2. szám, 430–436.

⁴ Kiss Dávid: A Kádár-rendszer védelemigazgatásának hazai és nemzetközi előzményei a XX. században. Veritas Évkönyv 2015. Veritas Történetkutató Intézet, 2016.

⁵ Ilyen például a napjainkban zajló ukrán konfliktus is, a szakértők a későbbiekkel kapcsolatban is hasonlóval számolnak. Lényeges kiemelni, hogy az újfajta háborúra történő felkészülés és tervezés egyre bonyolultabbá és összetettebbé válik. (Szenes Zoltán: Válság vagy sodródás? A védelemgazdaság problémái Magyarországon. Hadtudomány, 2015/3–4., 91–108.)

⁶ Szenes Zoltán: uo.

⁷ Erről bővebben: Medveczky Mihály: A nemzetgazdaság biztonságos működésének és védelmi felkészítésének 2012–2030 közötti időszakra vonatkozó átfogó koncepciója. Hadtudomány, 2011/4., 59–68.

növekedése olyan szervezeteket hívott életre, amelyek a békeidőszaki állami struktúra, irányítás feladatait centralizálták, meggyorsítva ezáltal a döntéshozatalt. Az idő előrehaladtával egyre inkább egyfajta komplex „országvédelem” kiépítése lett a cél, összevonva a hadi és a gazdasági erőforrások fölötti rendelkezést. Mindehhez különleges jogrendet is kidolgoztak a háborús időszakokra. A 19. században a vasúti szállítás megszervezésének a kialakításán volt a hangsúly, az első világháború előtt és alatt már emellett a háborús időszakokra is kidolgoztak kivételes törvényeket, illetve szabályozták a gazdaság háború szolgálatába állítását is. A Monarchia osztrák felében felállították a „Kriegsüberwachungsamt”-ot, amely a háborús időszakban a kormány jogainak nagy részét gyakorolta, és a hadsereg-főparancsnokság alárendeltségébe tartozott. A viláégést követően kiemelt szerepet kapott a polgári védelem megszervezése, hiszen az ország belső területeit Trianon után repülőgéppel hamar el lehetett érni. 1928-ban felállították a Legfelsőbb, 1939-ben Legfelső Honvédelmi Tanácsot, amelynek az országvédelem megszervezése lett a feladata, a kormányzó, több miniszter és a legfelsőbb katonai vezetés fontosabb személyei lettek a tagjai. A gazdaság hadicélna történő felhasználásával kapcsolatban, valamint a háború esetén életbe lépő jogszabályokról is születtek rendelkezések. Hasonló szervezet más európai államban is felállítottak, amelyek a második világháború alatt is működtek. Ezt követően, egészen az 50-es évekig, a keleti blokk országaiban, így Magyarországon is kevesebb szerepet kapott ez a kérdéskör. A világháborút követően Németország helyzete, 1949-ben a NATO megalakítása, majd a koreai háború új helyzetet teremtett, az erőltetett fegyverkezés mellett a védelmi igazgatás kérdése ismét felértékelődött. Egy háborús időszaki vezető csúciszerv létrehozására, feladatainak részletes meghatározására azonban csak 1964 és 1970 között került sor – bár hadseregszervezéssel, hadigazdálkodással foglalkozó csúciszervek az 50-es években is működtek Magyarországon, de háborús működésüket nem dolgozták ki részletesen.⁸

1952-ben a Honvédelmi Bizottság és az Üzemgazdasági Tanács egyesítésével hozták létre a Honvédelmi Tanácsot, amely a hadigazdaság, hadiüzemek mellett a fontosabb katonai és fegyveres szervekkel kapcsolatos kérdésekkel is foglalkozott, de a háborús ügyrendjét az 1956-os forradalomig nem sikerült elfogadtatni. A terv szerint egy konfliktus esetén ez lett volna a legfőbb államigazgatási szerv. A forradalom alatt nem töltött be semmilyen szerepet, 1956. december 6-án alakították csak újjá.⁹ A fegyveres szervek együttműködésének összehangolására a Katonai Bizottság vagy más néven a „Stáb” lett volna hivatott, amely 1956. október 23-án éjjel alakult meg.¹⁰ A forradalmat követően leginkább a fegyveres szervek újjáalakítása és mozgósításának a megszervezése, ennek során tevékenységük összehangolása, egy esetleges újabb forradalom leverése került előtérbe. Utóbbira létre is hozták a megyei karhatalmi parancsnokságokat, illetve az Országos Karhatalmi Parancsnokságot.¹¹ Védelmi igazgatási kérdésekkel nagyrészt a Honvédelmi Tanács, 1962-től Honvédelmi Bizottság ülésain foglalkoztak. 1958-ban a vezető szervek háborús kitelepítéséről hoztak határozatot.¹²

⁸ Tevékenységéről bővebben: Germuska Pál – Nagy Tamás: Az MDP Államvédelmi Bizottsága, Honvédelmi Bizottsága és a Honvédelmi Tanács. Múltunk, 2004/1., 180–210.; Germuska Pál: A Honvédelmi Bizottság („Trojka”) 1950–1952. évi jegyzőkönyvei. Hadtörténelmi Közlemények, 126. évf. 2013/2.; Kiss Dávid: i. m.

⁹ Uo.

¹⁰ Ötvenhat októbere és a hatalom. A Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek dokumentumai 1956. október 24–28. (Szerk.: Ripp Zoltán.) Napvilág Kiadó, Budapest, 1997, 42.

¹¹ Kiss Dávid: i. m.

¹² MNL OL HT XIX-A-98 1. d. 1-177 f. A Honvédelmi Tanács 12/109/1958. sz. határozata a vezető párt- és kormányzati szervek elhelyezéséről háború esetén.

Az 50-es évek végétől, 60-as évek elejétől előtérbe került a Magyar Néphadsereg és a többi szövetséges állam haderejének modernizációja is. A 60-as évek elején a berlini és a kubai válság, illetve a Kínával való viszony megromlása is felerősítette a háborús félelmeket.¹³ A modernizációhoz kapcsolódott egy komplex katonai-hadigazdasági-gazdasági felkészülés is, az úgynevezett országmozgósítási munka. „Az országmozgósítási munka (»M« munka) célja, a népgazdaság valamennyi anyagi és szellemi erőforrásának háború idejére a honvédelem és a baráti országokkal kapcsolatosan a Varsói Szerződésből folyó kötelezettségeink, szolgálataiba állítani.”¹⁴ Így meghatározták az M, azaz mozgósítási szervek kategóriáit is, ezen belül a minisztériumokat tekintették felsőfokú szerveknek. A következő feladatokat kellett ellátniuk: a lakosság előkészítése a háborúra, a VSZ-tagállamok munkájának összehangolása, a létrehozott anyagi tartalékok fejlesztése, a meghagyási eljárás¹⁵ és a kitelepítési tervek kidolgozása.¹⁶ Ehhez kapcsolódóan a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága (MSZMP PB) 1959. április 14-én foglalkozott a honvédelmi törvénnyel. Ekkor több olyan „ötlet” is felszínre került, amelyet csak a későbbiekben valósítottak meg. Ilyen volt a Honvédelmi Tanács (HT) megyei, járási stb. szerveinek a kialakítása a helyi párt-, tanácsi és fegyveres szervek vezetőiből. Az 1960. évi I. (honvédelmi) törvény szerint a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) hirdethette ki és szüntethette meg a rendkívüli állapotot. Ebben az esetben bizonyos hadköteleseket a munkakörükben meg lehetett tartani. Ugyanakkor rendkívüli intézkedéseket is lehetett hozni: kijárási tilalom, tartózkodási hely kijelölése, gyűlések engedélyhez kötése, előzetes cenzúra, kitelepítés; ezeket törvényerejű rendeletekkel szabályozták, amelyeket rendkívüli időszakban hirdettek volna ki. A fertőző betegségek terjedésének megakadályozása nyilván a biológiai fegyverek miatt merült fel. A közlekedést is szabályozhatták, bizonyos államigazgatási feladatokat kormánybiztosra bízhattak. A HT nem került be a törvénybe,¹⁷ de azért történt rá egy rejtett utalás: „A 115–116. §-ban és a 118–119. §-ban meghatározott rendkívüli intézkedéseket egyes államigazgatási területekre a *Minisztertanács által felhatalmazott állami szerv vezetője* [kiemelés tőlem] vagy katonai egység parancsnoka is elrendelheti.”¹⁸ 1962. január 18-án a „meghagyás” rendszerét szabályozták legfelsőbb szinten, vagyis meghatározták, hogy háborús időszakban ki

¹³ Fischer Ferenc: A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941–1991). IKVA Kiadó, Budapest, 1993, 172–280.; Mihail Heller – Alekszander Nyekrics: A Szovjetunió története, II. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 552–574.

¹⁴ MNL OL XIX-A-98 3. d 12. dosszié. Kádár János – Horváth Mihály: A HT 3/117/1959. sz. határozata az országmozgósítási munka felújításáról, 1959. december 7.

¹⁵ A hadigazdasági szempontból fontos munkaerőt nem hívták be katonának, hanem meghagyták a munkahelyén.

¹⁶ MNL OL XIX-A-98 3. d 12. dosszié. Kádár János – Horváth Mihály: A HT 3/117/1959. sz. határozata az országmozgósítási munka felújításáról, 1959. december 7.

¹⁷ Az 1976-os honvédelmi törvényben vált csak nyilvánossá a léte. 1976. I. tv. a honvédelemről. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8509> (Letöltés időpontja: 2015. 06. 01.)

¹⁸ MNL OL HT XIX-A-98 9. d.; 1960. évi I. tv. a honvédelemről. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8433> (Letöltés időpontja: 2015. 06. 01.); MNL OL 288. f. 5/126.; MNL OL HB XIX-A-98 32. d. 133. 1959. április 14-i PB-határozat, jegyzőkönyv, Nezvál Ferenc és Révész Géza előterjesztése, 1959. február 23.; Kaszás Ferenc feljegyzése, 1959. március 6.

vonul be és ki dolgozik tovább a munkahelyén.¹⁹ 1962. május 3-án a PB ülésén meghatározták a mozgósítási tervek kidolgozását.²⁰

1962. május 2-án a Honvédelmi Tanácsot Honvédelmi Bizottsággá alakították át. Feladatait a következőképpen szabályozták: „*b./ dönt az ország védelmével közvetlenül összefüggő gazdasági kérdésekben, c./ szervezi, koordinálja és irányítja az országmozgósítási (sic!) tervek kidolgozását, megszabja az ország háborúra való felkészítésének feladatait.*”²¹ Ugyanakkor külön szabályozták, hogy milyen feladatai vannak a Honvédelmi Bizottságnak a fegyveres szervekkel kapcsolatban, így felépítésükről, szervezetükről, létszámukról, anyagi ellátásukról döntött békében, háborúban²² és az állam biztonságát fenyegető veszély esetén. Jóváhagyta az ország légvédelmi, hadszíntér-előkészítési tervét, a repterek és a rakétakilövő bázisok építését, a hadszíntér geodéziai és építészeti előkészítését. Továbbá: értékelte a fegyveres szerveknél folyó kiképzést, meghatározta a hadkiegészítési létszámot, a terveket jóváhagyta, értékelte a mozgósítási készséget, a személyi, anyagi állapotot. Az együttműködési terveket, a mozgósítási tartalékokat jóváhagyta, emellett a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa Állandó Hadiipari Együttműködő Bizottságának (HÁB) feladataival is foglalkozott. A „népgazdaság” területén a hírosszekötötést és az objektumok építését, a hadiipari beruházásokat, a fontossági sorolást, a haditermelést, a légtalonnal kapcsolatos feladatokat is szabályozta. Egyes minisztériumok, így például leggyakrabban a Nehézipari Minisztérium és a Kohó- és Gépipari Minisztérium tevékenységével kapcsolatos országmozgósítási feladatokkal is foglalkozott, mozgósítási terveiket jóváhagyta. Védelmi szempontból a munkaerő-gazdálkodásba és a raktárak építésébe is beleszólt. A tanács hagyta jóvá a minisztériumok és a lakosság áttelepülési terveit, illetve a lakosság tájékoztatását háború esetén.²³ A HT megszüntetését követően, május 29-én

¹⁹ MNL OL 288. f. 5/257. ö. e. Sándor József – Péteri István: A PTO és az Adminisztratív osztály javaslata a párt, tömegszervezeti és sajtó nélkülözhetetlen munkatársainak a meghagyására. 1962. január 18.; PB 1962. február 6-i ülése.

²⁰ A következő M terveket kellett kidolgozni: Magyar Néphadsereg (MN), Egyesített Erők Főparancsnoksága, BM Légtalombelátás, vezérkari főnökség, BM karhatalom, határőrség, Munkásőrség, tűzoltóság és a BV, illetve az ipar, a közlekedés, a hírközlés, a lakosság ellátása és az egészségügy. Az ipari tervben a hadiiparral kapcsolatos teendők meghatározása volt a lényeges, a közlekedésben és a hírközlésben a korlátozások, kisajátítások. A lakosság ellátásának a terve a mezőgazdasági cikkek beszolgáltatását és a jegyrendszer kidolgozását tartalmazta. A meghagyás terén a legfelsőbb párt- és állami vezető területen lévők harmadát lehetett meghagyni, a hadiipar, posta, közlekedés stb. területén az M tervben meghatározott mértékben. A meghagyást a HM az Országos Tervhivatallal (OT) dolgozta ki és terjesztette fel a HT-nak. Budapest és nyolc nagyváros kitelepítési tervét is el kellett készíteni. Azok az államigazgatási szervek stb. települtek ki, amelyek a hadi vezetést stb. látták volna el. A polgári légtalombelátás tervét is ki kellett dolgozni. (MNL OL 288. f. 5. cs. 264. ö. e. A PB 1962. május 3-i határozata az országmozgósításról.)

²¹ MNL OL HT XIX-A-98 5. d. Biszku Béla – Tóth Károly: HB 1/138/1962. sz. határozata, 1962. május 2.

²² A háború alatti irányítás szervezett kérdése egyre inkább előtérbe került, hiszen egy konfliktus esetén hatalmas veszteségekkel számoltak, ugyanis az ország a VSZ-haderő felvonulási területének számított. Így az atom- és vegyi fegyverek, anyagok stb. által szennyezett területekről meg kellett volna szervezni a kimenekítést, a gyógyszerrel történő ellátást. Lásd Miklos Horvath: Platz und Rolle Ungarns und der Ungarischen Volksarmee in der operativ-strategischen Planung des Warschauer Paktes. Die NVA und die Ungarische Volksarmee im Warschauer Pakt MGFA, Potsdam, 2011, 47–61.

²³ MNL OL HT XIX-A-98 5. d. A HB-HT békeidőszaki feladatairól, strukturájáról bővebben: Germuska Pál: A Honvédelmi Tanács és a Honvédelmi Bizottság szervezete. Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára. (Szerk.: Gecsényi Lajos – Izsák Lajos.) Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011, 471–477.

felszámolták a karhatalmi parancsnokságokat is, ezután másképpen tervezték megszervezni a fegyveres szervek együttműködését és ezzel együtt a védelmi igazgatást.²⁴

1964-ben, az érvényben lévő honvédelmi törvény alapján elkészítették a háborús védelmi igazgatást megkönnyítő, rendkívüli időszakban érvénybe lépő jogszabálytervezeteket, amelyek a következők voltak: a Forradalmi Munkás-Paraszti Kormány rendelete a kijárási tilalomról (amely kísértetiesen hasonlított az 1956-os elődjére!); az FMPK rendelete az ország meghatározott területén tartózkodás és az ország meghatározott területére utazás korlátozásáról; az FMPK rendelete a nyilvános gyűlések, felvonulások és egyéb rendezvények engedélyhez kötéséről; az FMPK rendelete a személyi tulajdonban lévő gépjárművek forgalmának korlátozásáról. Ebből is látszik, hogy komolyan tartottak egy esetleges háború idején kirobbanó jelentősebb belső megmozdulástól, így a rendszernek volt tehát egyfajta '56-fóbiája. Mindehhez kapcsolódik, hogy – természetesen szovjet jóváhagyásra – háborús időszakban 1975-ig nagyobb haderőt hagytak háterszágvédelemre, mint ahányan a szovjetekkel elvonultak volna. Ugyanakkor egy esetleges belső megmozdulás elfojtására állandóan rendelkeztek kész tervekkel, amelyekben meghatározták az erre kijelölt alakulatokat. Mindez a „kádári kiegyezésről” 1963 után alkotott képet jelentős mértékben beárnyékolja.²⁵

A VARSÓI SZERZŐDÉS SZERVEZETÉNEK VÁLTOZÁSA

Lényeges kérdés, hogy a VSZ-en, illetve a NATO-n belül hogyan alakult a védelemigazgatás. Míg a VSZ-államok integrációja csak a 60-as évek elejétől figyelhető meg, addig az 1949-ben megalapított NATO-nál már a kezdetektől megvolt ez a folyamat. A szövetség honvédelmi minisztereiből a Védelmi Bizottság, a vezérkari főnökökből a Katonai Bizottság állt össze. A védelmi tervezést az Állandó Csoport végezte. A katonai kiadásokhoz mindenki erejéhez mérten járult hozzá, de ez az újjáépítés rovására nem mehetett. A VSZ-szel ellentétben nem totálisan ellenőrizték volna háború esetén a gazdaságot. A fegyverzetet nem egységesítették olyan szinten, mint a konkurens katonai szövetségnél.²⁶

A Varsói Szerződés csak 1955. május 14-én alakult meg. Irányító szervezete, az Egyesített Fegyveres Erők a következőképpen épült fel: Egyesített Főparancsnokság, élén a „választott” szovjet főparancsnokkal, aki egyben a védelmi miniszter helyettese is volt, az ő alárendeltségébe tartozott egy irányító törzs, élén a törzsfőnökkel. A főparancsnok helyettesei a tagállamok honvédelmi miniszterei voltak. A törzsbe a tagállamok szakemberei kerültek. A VSZ Politikai Tanácskozó Testületének a felállításáról is rendelkezett az alapító okmány. Feladatait nem pontosan szabta meg, az Egyesített Fegyveres Erők szervezésére vonatkozó szabályokat és a tagállamok védelmi képességeinek a kialakítását elviekben a VSZ Politikai Tanácskozó Testületének döntései szabták meg. Az '56-os forradalom alatt a

²⁴ MNL OL XIX-A-98 84. d. Pap János: Előterjesztés a HB-hez Karhatalmi Parancsnokságok megszüntetéséről. A korábbi, 17/114/1959. sz. határozatot hatályon kívül helyezték. 1962. május 29.

²⁵ MNL OL HB XIX-A-98 10., 1960. évi I. tv. a honvédelemről; Magyar Közlöny (MK) 101. sz., 1956. dec. 12.

²⁶ Németh Gergely: A NATO védelmi tervezés fejlődéstörténete (1949–1967). Hadtudomány, XXII. évf. 2012/3–4. sz.

PTT nem ülésezett, tagjai a tagállamok fontosabb pártvezetői stb. voltak.²⁷ Lényeges, hogy az 1956-os forradalom leverésében a Szovjetunió egyedül vett részt, előtte csupán tárgyalásokat folytatott a szövetségeseivel.²⁸

A fegyverkezési verseny jelentős hatást gyakorolt a katonai szövetségekre, ezen belül a védelmi igazgatásra. Ebben fontos mérföldkő volt 1957-ben a Szputnyik fellövése, majd ezt követően az interkontinentális rakéták hadrendbe állítása, amellyel az USA-t is elérhették, és a nyugati hatalmak korábbi, a távolsági bombázók terén mutatott fölényét kompenzálni tudták. Érdekes, hogy 1957. május 23-án hagyta jóvá a NATO a tömeges megtorlás doktrínáját, e szerint a szovjet támadást meg kell állítani, és tömeges atomcsapást kell mérni támadás esetén. Ugyanakkor lényeges kiemelni, hogy a kölcsönös atomtámadástól – az adok-kapoktól – való félelem az USA-ban már az 1953-as keletnémet felkelést követően megmutatkozott. A VSZ-en belül az 1961-es berlini válság miatt vetődött fel a Szovjetunióknak a szövetséges államokkal való együttműködésének új alapokra helyezése, azoknak modern fegyverekkel történő ellátása, közös gyakorlatok tartása.²⁹ A tömeges, rakétákkal történő atomcsapás lehetősége, és elhárításának elégtelen volta teljesen új helyzetet teremtett a 60-as évekre mindkét oldalon. Egy háború esetén hazánkban például azzal számoltak, hogy Magyarországon rövid távon 1 millió 150 ezer főt érinthetett volna az ellenség atomcsapása, amelyből 400 ezer személy azonnali halálával számoltak. Az atomszennyeződés az ország iparának, mezőgazdaságának is jelentős részét tönkretette volna.³⁰ Minderre fel kellett készülni... A 60-as évekre a VSZ-államok védelmi igazgatási szervei, ha különböző formában is, de működtek, több országban a megyei és alsó szintű közigazgatási egységeit is kialakították; Magyarországon a háborús Honvédelmi Tanács teljes struktúrájának kiépítése 1975-re fejeződött be.³¹

1956-ban vetődött fel a VSZ Külügyminiszterek Tanácsának a felállítása, 1964-től a külügyminiszter-helyettesek tanácskozása előzte meg a fontosabb VSZ-döntéseket.³² VSZ-szinten a magyar vezetés vetette fel először a szervezet átalakítását 1965-ben. A Politikai Bizottság április 27-i ülésén Czinege Lajos a következőkről panaszkodott: „*Az Egyesített Fegyveres Erőknek nincs kollektív katonai vezető testülete. Bár a Varsói Szerződés sokoldalú egyezmény, az ügyek intézése érdemben a Szovjetunió és az egyes tagállamok között kétoldalúan történik.*”³³ A Szovjetunió szervei látták el a törzs teendőit, a vezérkar 10 főcsoportfőnökségének a segítségével. Egy-egy összekötő tiszt működött itt tagállamonként, nekik érdemi feladataik nem voltak. Problémát jelentett, hogy háború esetén az anyagi eszközök

²⁷ 1956. január 11-én Prágában fogadták el az EFEF Szervi határozványát, és jelölték ki a nemzeti hadseregek VSZ-egységeit. A Varsói Szerződés szövege: <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=EDDBFR> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 07.) MNL OL 288. f. 5. cs. 364. ö. e. Czinege Lajos: Jelentés az MSZMP Politikai Bizottságának az Egyesített Fegyveres Erők vezetésének helyzetéről, 1965. április 21. PB-határozat, 1965. április 27.; Horváth Miklós – Kovács Vilmos: Magyarország az atomháború árnyékában. Fejezetek a hidegháború korszakának had- és haditechnika-történetéből. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016, 26–35.

²⁸ Mark Kramer: Die Sowjetunion, der Warschauer Pakt und blockinterne Krisen während der Breznev-ära. Der Warschauer Pakt – Von der Gründung bis zum Zusammenbruch (1955–1991). (Hrsg.: Torsten Diedrich – Winfried Heinemann – Christian F. Ostermann.) Christoph Links Verlag, 2009, 273–276.

²⁹ M. Szabó Miklós: Adalékok a Magyar Néphadsereg 1961–1962. évi történetéhez 1. Új Honvédségi Szemle, 2007/9. szám, 70–100.

³⁰ Horváth Miklós 2011, 47–61.

³¹ Kiss Dávid: i. m.

³² Békés Csaba: Titkos válságkezeléstől a politikai koordinációig. Politikai egyeztetési mechanizmus a Varsói Szerződésben, 1954–1967. Rainer M. János (szerk.): Múlt századi hétköznapiak. Tanulmányok a Kádár-rendszer kialakulásának időszakáról. 1956-os Intézet, Budapest, 2003, 9–55.

³³ Idézi: Horváth–Kovács, 110.

elosztását nem tudták volna megoldani. 1965-ben az MN haditechnikai importszükségeiteinek csak 10,5%-át tudták volna biztosítani.³⁴ A VSZ-nek és tagállamainak háborús vezetési rendszerén még 1965-ben is komoly vita folyt. Magyarország egy közös VSZ Katonai Tanács felállítását vetette fel, amely az egységes háborús vezetést, kiképzést, hadiipart, mozgósítást stb. is koordinálta volna, illetve a PTT-nek javaslatokat terjeszthetett elő ezzel kapcsolatban, majd a döntéseinek a végrehajtását intézhette.³⁵ Pár hónappal később a VSZ PTT-nek a közös VSZ-törzs, a Technikai Testület felállításáról terjesztettek elő javaslatot.³⁶ 1966-ban a magyar fél már a VSZ Katonai Főtanács felállítását – a PTT alárendeltségében – is javasolta az egységes irányítás érdekében, amely az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoksága (EFEF) alá kijelölt csapatokkal kapcsolatos feladatokat látta volna el. Lényegesnek tartották az egységes irányítási, mozgósítási rendszer kiépítését.³⁷ A lengyelek, a csehszlovákok és a románok is előálltak hasonló ötletekkel.³⁸

1967-től a NATO a tömeges elrettentésről a rugalmas reagálás elvére tért át, vagyis ott és akkor és annyi atomfegyvert vetettek volna be egy háborúban, amennyi feltétlenül szükséges lett volna, ugyanakkor a hagyományos fegyverzetre ismét nagyobb hangsúlyt fektettek.³⁹ 1968-ban az USA és a Szovjetunió megkötötte az atomsorompó-egyezményt, amelyben vállalták, hogy olyan országoknak nem adnak át atomtechnológiát, amelyek ilyen nem rendelkeznek. Fontos megjegyezni, hogy Magyarországra 1966-ban telepítettek atomfegyvereket a Duna-objektumba, erről 1967-ben írt alá megállapodást Kádár János.⁴⁰ Ugyanebben az évben a Szovjetunió és a VSZ több állama – ekkor már együttműködésben – augusztusban megszállta Csehszlovákiát, elfojtva ezzel az ottani reformkísérleteket.⁴¹ Ezt követően, 1968. szeptember 13–17-e között a vezérkari helyettesek értekezletén – Románia

³⁴ MNL OL 288. f. 5. cs. 364. ö. e.; PB-határozat, 1965. április 27.; Békés 2003, i. m.

³⁵ Az 1961-es berlini válság jelentős hatással volt arra, hogy elkezdtek a VSZ átalakításáról gondolkodni. Lásd A Magyar Honvédség 1848–1989. Egyetemi Tankönyv II. Budapest, ZMNE, 2004, 259–262.; MNL OL 288. f. 5. cs. 364. ö. e.; PB-határozat, 1965. április 27.; Békés 2003, i. m.; Germuska Pál: Vörös arzenál. 1956-os Intézet – Argumentum Kiadó, Budapest, 2010, 99–130.; A KT tervezett feladatait, illetve a VSZ átalakítási tervét részletesen ismerteti: Horváth–Kovács: i. m. 109–112.

³⁶ M. Szabó Miklós: A Varsói Szerződés és a Magyar Néphadsereg viszonyrendszerének néhány kérdése az 1960-as években. Hadtudomány, 2008/1. szám, 3–19.

³⁷ Emellett még a következőket: Külügyminiszterek Tanácsa, Állandó Titkárság. MNL OL 288. f. 5. cs. 385. ö. e. Czinege Lajos: Javaslat az Egyesített Fegyveres Erők vezetésének a rendszerére vonatkozóan, javaslat a Varsói Szerződés tagállamai honvédelmi miniszterei értekezletén, 1966. január 18.; Czinege Lajos – Péter János: Javaslat a Politikai Bizottságnak, 1966. január 18.; A PB 1966. január 21. ülése, jegyzőkönyv; Horváth–Kovács: i. m. 112–113.

³⁸ Germuska 2010, 109–110.

³⁹ M. Szabó Miklós 2007, 70–100.

⁴⁰ Horváth–Kovács, 90.

⁴¹ Ugyanebben az évben a honvédelmi miniszterek moszkvai tanácskozásának ülésén A. A. Grecsko ahhoz hasonló javaslatot tett, mint ahogyan a szovjetek a második világháború alatt vezették „szövetségeiket”. Ez a VSZ-tagállamok számára elfogadhatatlan volt. A honvédelmi miniszterek az EFE és a főparancsnokság kérdéseiről tanácskoztak. A PTT mellett katonai konzultatív tanács és/vagy a főparancsnokságon katonai tanács létrehozása, főparancsnok-helyettesek kinevezése a tagállamok hadseregeiből, EFEF-törzs létrehozása a tagállamok szakértőiből és technikai testület létrehozása a fejlesztések koordinálására is szerepelt a tervekben. A szovjetek az EFEF-et csak koordinálásra javasolták köztük és a tagállamok között. A románok az EFEF mellett egy kollektív döntéshozó testületet szerettek volna, egyedül ők akarták, hogy a főparancsnokot más hadsereg is adhassa, a többiek a szovjet hadseregből delegálták volna. A külügyminiszterek berlini tanácskozásán a románok kivételével mindenki egyetértett a VSZ egységes vezetésének kidolgozásával. Ők a szerződés megsértésével vádolták a szovjeteket, mivel a kubai rakétatelepítést senkivel sem beszélték meg, lazább együttműködést szerettek volna.

kivételével – elfogadták a PTT Katonai Bizottságának a létrehozását, amely a honvédelmi miniszterekből és az EFE főparancsnokából állt, egyetértettek azzal, hogy ki kell dolgozni a háborús idejű határozványt, a főparancsnok és a törzs békefeladatait. Utóbbiból a szovjetek utasítási jogát kivették, a hadműveleti tervezés koordinálását, a csapatok harckészültségének, kiképzésének az ellenőrzését írták bele. A diszlokációt csak a kormányok beleegyezésével lehetett megváltoztatni.⁴²

A VSZ szervezeti átalakításával kapcsolatban az 1968. október 29–30-i honvédelmi miniszterek értekezletén sikerült jelentős eredményeket elérni. Több új VSZ-szervezet határozattervezetét elfogadták. Novemberben azonban román követelésre⁴³ kivették a veszélyeztetettség időszejének elrendelésének jogköre passzust. 1969. március 17-én Budapesten – Románia kivételével – elfogadták a VSZ Szervi határozványát, amelyben a következőket szabályozták. A megtámadott államnak a szövetség segítséget nyújt; ezt több országban jelen lévő szovjet erők is nyomatékosították. Az együttműködő erőket a tagállamok jelölték ki, alkalmazásaikat szovjet tervek szerint alakították ki. Az EFE főparancsnoka és a PTT ajánlásai alapján kellett kialakítani a készleteket, előkészíteni a hadszínteret stb. Háborús határozvány nem készült. A VSZ PTT a következő szervek felállítását, illetve határozványait fogadta el: a tagállamok Honvédelmi Minisztereinek Bizottsága, Katonai Tanács, egységes VSZ légvédelmi rendszer békeidőszakra. Ebben az évben kezdődött meg a VSZ Technikai Testületének a felállítása is.

Mindebből csak pár dolgot emelnék ki. Lényeges, hogy az EFE-főparancsnok jogait is szabályozták, de az EFE csapatainak a tagállamok területére történő áthelyezésére háborús időszejekben sem tehetett „ajánlásokat”.⁴⁴ A Katonai Tanács feladata az EFE erőinek a vizsgálata volt. A VSZ egységesítése a 70-es évek végére, 80-as évek elejére zárult le teljesen, a VSZ-államok pedig – Románia kivételével – háborúban egységes szovjet irányítás alá kerültek volna. 1980. március 18-án ratifikálták a VSZ Háborús szervei határozványát, amely a szövetségesek feletti korlátlan háborús irányítást rögzítette, a gyakorlatban a szovjet vezérkar irányított volna mindent. Minderre a Kínával való rossz kapcsolatok és az afganisztáni beavatkozás miatt volt szükség.⁴⁵

AZ ÚJ HÁBORÚS VÉDELEMIGAZGATÁSI SZERVEZET KIÉPÍTÉSE

1964-ben kezdték el minden korábbinál részletesebben kidolgozni a háborús irányítás mechanizmusát, de kezdetben csak felső szinten. Meg kellett határozni, hogy rendkívüli viszonyok, azaz háború kitörése vagy belső megmozdulás esetén hogyan történjék az ország vezetése.

MNL OL 288 f. 5. cs. 388. ö. e. a PB 1966. február 22-i ülése, jegyzőkönyv; Péter János – Czinege Lajos: Jelentés a PB-nek, 1966 február; MNL OL 288. f. 5. cs. 419. ö. e. PB-ülés, 1967. március 7.; Péter János előterjesztése az MSZMP PB-nek a termonukleáris fegyverek korlátozását biztosító szerződés tervezetéhez, 1967. február 28., és a szerződéstervezet; Békés 2003, 41.

⁴² MNL OL 288. f. 5. cs. 473. ö. e. PB-ülés, 1968. október 1.; Czinege Lajos: Előterjesztés a PB-nek az EFE vezetők szerveinek létrehozása érdekében az 1968. április óta végzett munkáról, 1968. szeptember 28.

⁴³ Románia 1958-tól gazdasági, majd politikai vonalon is teljesen különutas magatartást tanúsított, ez is akadályozta a VSZ együttműködésének a kidolgozását. Romániáról bővebben: Békés 2003, 9–55.

⁴⁴ A megegyezést szállodai szobákban való alkuk előzték meg. Kádár közvetlen L. Breznyevvel is folytatott tárgyalást, ebben arról állapodtak meg, hogy azokat a pontokat kell elfogadni, amelyekben mindenki egyetért. Germuska Pál 2010, 99–130.; MNL OL 288. f. 5. cs. 486 ö. e. PB 1969. március 24-i ülése; Horváth–Kovács: i. m. 136–139.

⁴⁵ Mark Kramer: i. m. 290.; Horváth–Kovács: i. m. 149–155.

A HB felállítását követően annak „rendkívüli időszaki” feladatait is ki kellett dolgozni. Ezt 1964-ben a következőképpen szabályozták. Abban az esetben, ha a NET rendkívüli állapotot hirdetett volna ki, a Honvédelmi Bizottság Honvédelmi Tanácsá alakult volna át, amely az ország totális irányítására lett volna hivatott rendkívüli állapot idején.⁴⁶ Feladatai minden korábbinál komplexebbek lettek volna: „...irányítja az ország és a társadalmi rend védelmét, – mozgósítja és felhasználja az ország lakosságát és minden erőforrását a haza és a szocialista társadalmi rend védelmére, az ellenség megsemmisítésére, a hatályos szövetségi szerződésekből folyó kötelezettségek maradéktalan teljesítésére, – biztosítja az ország lakossága élet – és anyagi javai védelmét. (sic!)”⁴⁷ Ebben az esetben a legfelső állami irányító szervvé vált volna, az állami, szövetkezeti és a társadalmi szervezetekkel kapcsolatban a Minisztertanács jogkörét gyakorolhatta. A törvények szellemében, „...valamint az adott helyzetben mutatkozó szükségszerűség körülményei között...”⁴⁸ irányíthatta az országot. Adott esetben a KB megbízásából az ország politikai vezetését is ellátta, az említett szerv hatáskörében járhatott volna el a párt és a tömegszervezetek irányításában, parancsok és határozatok formájában, amelyeket a Magyar Közlönyben kellett kihirdetni, illetve a médiában kellett terjeszteni.⁴⁹ A HT intézkedéseinek a joghatálya a rendkívüli állapot időtartamára szólt, a megyei és a fővárosi szervek elnökét, tagjait és titkárát (ezek megalakításáról később rendelkeztek) nevezte ki és mentette fel. Rendelkezéseit minden szerv köteles volt végrehajtani.

„A HT, valamint a HT II. elnökét és tagjait a Népköztársaság Elnöki Tanácsa az MSZMP Politikai Bizottsága javaslatára nevezi ki.” De rendkívüli állapot idején a tagokat a testület felmenthette, illetve újakat nevezhetett ki. A következő osztályokat tervezték létesíteni: 1. politikai, 2. katonai, 3. belügyi és igazgatási, 4. tervgazdasági, 5. ipari és közlekedési, 6. ellátásügyi (A 4., 5. és a 6. osztályokat 1966-ban még Gazdaságpolitikaivá tervezték összevonni. A 7. [később 5.] volt az egészségügyi, kulturális és tudományos osztály, 1967-től kulturális és egészségügyi osztály), míg a 8. (később 6.) a nemzetközi kapcsolatok osztálya. A HT üléseit a tagok egyharmadának a kezdeményezése esetén össze kellett hívni, ha a tagok több mint a fele akadályoztatás miatt nem tudott az ülésen részt venni, a HT II-ből kellett őket pótolni, ha ez sem volt lehetséges, kooptálással lehetett a problémát megoldani. Az ülések közötti időszakban az elnök, vagy a helyettese, vagy az adott kérdéskörnek megfelelő osztály vezetője járhatott el a HT nevében. Egyes tagokat kormányzati feladattal is megbízhattak. A tagok által kiadott parancsot végre kellett hajtani, ellene jogorvoslatnak nem volt helye, csak miniszter, megyei vagy a fővárosi hb elnöke, illetve magasabb katonai

⁴⁶ A PB 1964. november 3-i határozata alapján 1967-től a NET hirdette volna ki a rendkívüli állapotot, törvényerejű rendeletben. A HT I. és II., azaz a tartalék HT a PB és a Titkárság tagjaiból, és a védelem területén fontos szerepet játszó vezetők közül alakult volna meg a K-I. és a K-II. objektumokban, a munkatársak a KB apparátusból kerültek volna ki. Az országban vezetési objektumokat kellett létesíteni többcsatornás összeköttetéssel. Egy központi vezetési objektumnak az építése már 1960-ban szóba került.

MNL OL 288. f. 5. cs. 436. ö. e. Borbándi János: Javaslat a PB-nek az MSZMP KB apparátus rendkívüli viszonyok közötti tevékenységére, 1967. szeptember 1.; A PB ülése, 1967. október 10.; M. Szabó Miklós 2007, 70–100.

⁴⁷ MNL OL XIX-A-98 15. d. A HB 7/178/1966. sz. hat. és melléklete.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Az 1966-tól a HT I. jogköreit akadályoztatása esetén a HT II. vette át. „A Honvédelmi Tanács rendkívüli állapot idején a legfelsőbb állami irányító szerv.” Feladatait ügyrendje szerint teljes ülésen, vagy az elnök és a tagok, illetve az osztályok útján látta el. Utóbbiakat az egyes tagok irányították. Az 5/185/1966-os határozat szerint a HT I-nek a II-vel, a megyei honvédelmi bizottságokkal és az illetékes szervezetekkel kellett kapcsolat tartania az osztályain keresztül és irányítania azokat. A HT II-re az I. feladatokat is átruházhattott. (MNL OL XIX-A-98 15. d. A HB 7/178/1966. sz. hat. és melléklete.)

parancsnok fordulhatott a HT-hez halasztást kérve. A tagokat hivatalos tevékenységük folyamán különleges védelem illette meg, a velük szemben tanúsított engedetlenség stb. a katonai büntetőtörvénykönyv hatálya alá esett. Meghatározták azt is, hogy milyen szervek tartoznak az egyes osztályok hatáskörébe.⁵⁰

Már 1965-ben foglalkoztak vele, de csak 1967-ban határozták meg véglegesen a HT osztályainak háborús feladatait. A HT-döntéseket rendkívüli időszakban az üléseken hozták volna, ezt követően azokat az osztályokat irányító HT-tagok hajtották volna végre. Az állományt a HB nevezte ki, még békében. A HT I. osztályai a II-vel, és az illetékes minisztériumokkal kellett hogy kapcsolatot tartsanak. Az osztályok mellett a Titkárságot is a HT apparátusába sorolták. Az osztályok általános feladatai a következők voltak: irányelveket dolgoztak ki a hozzájuk tartozó szerveknek a feladataikhoz, a HT-irányelvek megvalósítását segítették, a határozatok végrehajtását ellenőrizték, a területükre vonatkozó előterjesztéseket előkészítették.⁵¹

A *Politikai osztály* feladatai voltak: kapcsolattartás az MSZMP KB-val, a megyei HB-vel, a tömegszervezetekkel, a tömegtájékoztatással foglalkozó szervekkel, propagandamunka végzése a lakosság felé, a HB tájékoztatása a párthatározatokról és azok hatásairól, illetve a lakosság hangulatáról, agitációs anyagok szerkesztése, a tömegtájékoztatással foglalkozó szervek munkájának a párthatározatok alapján történő irányítása. 1967-től a harcoló alakulatokkal is kapcsolatban állt volna, ez irányú feladatait azonban nem részletezték. A politikai osztály a HT I-ben kilenc-, a II-ben háromfős lett volna háborús időszakban.⁵²

A *Katonai osztály* feladatait a következőkben tervezték megszabni 1965-ben: „*Hatásköre a fegyveres erők haditevékenységéhez szükséges élőerő és anyagi eszközök szervezésének, tervezésének és biztosításának koordinálására terjed ki.*” A fegyveres szervekkel, a polgári védelemmel, az Országos Tervhivatallal, a hadiiparral, a Térképészeti Intézettel és az Országos Meteorológiai Szolgálattal kellett kapcsolatot tartania. Az élőerő és az anyagi javak leggazdaságosabb felhasználásának ellenőrzése volt a feladata. A fegyveres szervek hátszázgvédelemmel foglalkozó alakulatainak, a polgári védelemnek, az OMSZ-nek és a Térképészeti Hivatalnak a munkáját kellett irányítania. A fegyveres szervek harcckészültségének, erkölcsi állapotának, a személyi állományról való gondoskodásnak az ellenőrzése is a tevékenységi körét képezte, akárcsak a polgári védelmi munka, a haderőn kívüli kiképzés és a honvédelmi tömegnevelő munka végrehajtásának az ellenőrzése. A HT I-ben kilenc-, míg a II-ben háromfős lett a katonai osztály létszáma. 1967-től már a fegyveres szervek teljes

⁵⁰ 1966-tól az osztályok hatáskörébe a következő szervek tartoztak volna, a módosított számozás szerint: 1. sajtó, rádió, TV, MTI; 2. HM, BM határőrség, Országos Meteorológiai Intézet; 3. BM szervei, Munkásőrség, IM, Legfőbb Ügyészség, Legfelsőbb Bíróság, Központi Döntőbizottság, KNEB (Központi Népi Ellenőrző Bizottság); 4. OT, PM, Munkaügyi Minisztérium, KSH, Országos Anyag- és Árhivatal, KGM, NIM, KPM (Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium), Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, Országos Mérésügyi Hivatal, Országos Találmányi Hivatal, Magyar Szabványügyi Hivatal, Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség, Belkereskedelmi Minisztérium, Könnyűipari Minisztérium, Élelmezésügyi Minisztérium, Országos Vízügyi Főigazgatóság; 5. Művelődési Minisztérium, MTA, Egészségügyi Minisztérium, Vöröskereszt; 6. Külügyminisztérium, KGST szervei, Külkereskedelmi Minisztérium.

MNL OL XIX-A-98 12. d. 56. ö. e. Pap János: Előterjesztés a HB részére a HT ügyrendje tárgyában, 1964. november 16. Ezt 4/165/1964. sz. határozatként fogadták el; 1964. november 18. ülés; MNL OL XIX-A-98 15. d. a HB 7/178/1966. sz. hat. és melléklete.

⁵¹ MNL OL XIX-A-98 12. d. 56. ö. e.; 13. d. 64. ö. e.; 15. d.; 17. d. a HB 7/178/1966. sz. hat. és melléklete, a HB 1966. január 6-i ülésének jegyzőkönyve.; Előterjesztés a HB részére a HT osztályainak munkarendje tárgyában, 1966. december; Az 5/185/1966. sz. hat. melléklete, módosított szöveggel, 1967. május 23.

⁵² Uo.

irányítása lett a feladata, így a katonai helyzet nyilvántartása, javaslatétel, szövetségesek áthaladásának a biztosítása főhatóságoknál stb., továbbá a honvédelmi feladatok irányítása, együttműködés a HM-mel, az EFEF-fel és a szomszédos országokkal. Így gyakorlatilag a HT katonai törzsévé vált volna, a HM és az MSZMP KB Adminisztratív Osztály tagjaiból került volna ki az állománya, a HT I-nél 60, a II-nél 20 fővel. A korábban tervezett feladataik emellett megmaradtak, állománya a vezetési pontok kiépítéséig a vezérkarból tevődött volna össze, kisebb része a HT-val együtt, a többi annak közelében települt volna.⁵³

A *Belügyi és igazgatási osztály* az állam- és közbiztonsággal, illetve a jogalkotással foglalkozott. A következő szervekkel kellett kapcsolatot tartania: Belügyminisztérium, Munkásőrség Országos Parancsnoksága, Igazságügyi Minisztérium, Legfelsőbb Bíróság és Legfőbb Ügyészség, Központi Népi Ellenőrző Bizottság és Központi Döntőbizottság. A párt és a HB határozatainak a végrehajtása volt a feladata az említett esetekben, a HT tájékoztatása a közrendről és közbiztonságról. A fegyveres szerveket a következő feladatok ellátásában kellett segítenie: személy- és vagyonvédelem, vállalatok és intézmények, illetve kitelepítésnél a rendfenntartás biztosítása, a visszamaradó vagyon őrzése. Az igazságügyi és ügyészi szervek irányítása is ide tartozott. A létszáma az előző osztályénak felelt meg.⁵⁴

A *Tervgazdasági osztály* a hadigazdasági feladatokkal, hadigazdálkodásra történő átállással foglalkozott. A következő szervekkel kellett kapcsolatban állnia: OT, Pénzügyminisztérium, Munkaügyi Minisztérium, Áruraktározási és Helyiséggazdálkodási Hivatal, Központi Statisztikai Hivatal, Árhivatal. Alapvető feladata a hadigazdálkodásra való átállás biztosítása volt. Így az „M” tervet kellett figyelemmel kísérnie, a fegyveres testületek anyagi és pénzügyi ellátását, az állami költségvetés felhasználását, a lakosság ellátásának a helyzetét, az anyagellátást és a munkaerő-gazdálkodást. A nemzetközi gazdasági együttműködést is neki kellett volna lebonyolítania. Az osztálynak a HT I-ben kilenc, a II-ben négyfős volt a létszáma.

Az *Ipari és közlekedési osztálynak* a kohászat, gépipar, vegyipar, bányászat, energia-termelés, építőipar, közlekedés és a hírközlés területére terjedt ki a hatásköre. Az érintett minisztériumokkal – és más szervekkel – kellett kapcsolatot fenntartania. A feladata a népgazdasági „M” tervben megjelölt teendők végrehajtása volt. A hadiiparral és a közlekedéssel kapcsolatos beruházásokkal, kapacitásokkal, szállítással és híradással foglalkozott. A létszáma az előzőével azonos volt. Végül ebből és a Tervgazdasági osztályból hozták létre a *Gazdaságpolitikai osztályt* 1967-ben.⁵⁵

Az 1965-ben még külön tervezett *Ellátásügyi osztálynak* a mezőgazdaság, élelmiszeripar és az ellátás területére terjedt volna ki a hatásköre, továbbá a vízügy és az erdészet „M” terveinek, az exportnak és az importnak az értékelése, egészségügyi ellátás segítése. Az ebben érintett minisztériumokkal és más szervekkel tartott volna fenn kapcsolatot rendkívüli helyzetben. Szervezett ellátás a fegyveres szervek és a lakosság felé volt, illetve lett volna a feladata. A kötelező felvásárlást is neki kellett megszerveznie. Nyolc-, illetve háromfős létszámot rendszeresítettek.

1965-ben az *Egészségügyi, kulturális és tudományos osztályt* is önálló szervezeti egységnek tervezték, hatásköre az egészségügy, oktatás, szociális ellátás, az iskolán kívüli „népművelés”, a tudományos élet, irodalom és a művészeti élet irányítására és ellenőrzésére terjedt ki. (Az irodalmat külön kiemelték!) A tömegtájékoztatási szervekkel és az érintett

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

minisztériumokkal stb. tartott fenn kapcsolatot. Emellett a harcoló csapatokat és a lakosságot nekik kellett ellátni egészségügyi eszközökkel stb. Hat-, illetve háromfős lett volna a létszáma. A fenti két osztály helyett 1967-ben *Kulturális és egészségügyi osztályt* hoztak létre, feladatai az előző kettőével voltak azonosak.⁵⁶

A *Nemzetközi kapcsolatok osztálya* a Külügy- és a Külkereskedelmi Minisztériummal, a KGST szerveivel tartotta volna fenn a kapcsolatot. A nemzetközi szerződéseket ennek az osztálynak kellett volna jóváhagyásra előkészítenie, az import-, export- és „M” tervek teljesítéséről tájékoztatnia a HT-t. A HT I-ben hat, míg a II-ben három fő szolgált volna.

A *Titkárságnak* az üléseket kellett előkészítenie. Adott esetben a parancsok kihirdetéséről gondoskodott, az osztályok határozattervezeteinek a koordinálása is a feladatai részét képezte volna adott esetben. HT I. és a II. titkárságának állandó kapcsolatot kellett volna tartania, ennek során az I-ből a II-nek küldték volna át a fontosabb intézkedések dokumentumait.⁵⁷

Látható, hogy kétévnyi alkudozásba került az osztályok végleges struktúrájának a kialakítása, az összevonások mellett a legérdekesebb a *Katonai osztály* szerepkörének jelentős mérvű bővülése, illetve a *Politikai osztály* egyfajta „szuper politikai főcsoportfőnökséggé” bővítése volt.

A MEGYEI, JÁRÁSI, VÁROSI KERÜLETI (HON)VÉDELMI BIZOTTSÁGOK MEGSZERVEZÉSE

1964-re a központi mellett a helyi szervek működése is lényegessé vált, hiszen ekkor már más VSZ-államban⁵⁸ is működtek ilyenek. 1964-ben, a HT-osztályok struktúrájának kidolgozása előtt alakították ki papíron a megyei szerveket, bár ezek a NET egy korábbi határozata alapján már megvoltak, de nem funkcionáltak.⁵⁹ Így ugyanezen év novemberében HB-határozat született arról, hogy 1965. július 1-jétől a védelmi felkészülés érdekében meg kellett kezdeniük a munkájukat. A HB elnökhelyettesének az MT-t, az MSZMP budapesti és megyei első titkárait, akik a bizottságok elnökei voltak, kellett tájékoztatni a megalakulásról. A megyei tanácsok végrehajtó bizottságainak elnökei is tagok lettek, őket szintén értesíteni kellett.⁶⁰ Az OT elnökének 1965-re a megyei „M” terveket ki kellett dolgoznia, amelyeknek tartalmaznia kellett a tanácsi vállalatok „M” tervét, a főhatóságok mozgósítási intézkedéseiből a helyi hb-kat, valamint a megyei haditechnikát érintő részeket. A működésüket szabályozó végrehajtási utasítást a HB titkárának kellett elkészítenie.

A HB helyi szerveinek a következőképpen kellett felkészülniük a háborúra. Az M tervek végrehajtása, a mozgósítási készenlét és a mozgósítást követő időszak intézkedési terveinek elkészítése, háborús időszakra a mezőgazdaság, ipar, szállítás stb. megszervezése, polgári

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Kiss Dávid: i. m.

⁵⁹ Pap János utalt erre a határozat vitájában: „A helyi honvédelmi bizottságokat az Elnöki Tanács már létrehozta, de a kijelölt elnökei sem tudnak erről; most élővé tesszük a működésüket, amiről a Minisztertanácsot és a megyei VB elnökeit is tájékoztatjuk.” MNL OL XIX-A-98 12. d. 56. ö. e. 5/165/1964. határozat vitája. Jegyzőkönyv, 1964. november 18-i ülés.

⁶⁰ A megyei/fővárosi pártbizottság első titkára mint elnök mellett a következő tagok voltak: tanács VB elnöke, pártbizottság titkára, rendőrség vezetője, munkásőrpáncsnok, polgári védelmi törzspáncsnok, hadkiegészítő páncsnok, Budapesten a KGM és az Élelmezésügyi Minisztérium egy-egy miniszterhelyettese, egyes megyékben a legjelentősebb városi pártbizottsági titkárai, és VB elnökei. A titkárok a fővárosi, megyei adminisztratív osztályokról kerültek ki. MNL OL XIX-A-98 64. d. A HB 2/174/1965. sz. határozata, 1965. szeptember 15.

védelmi feladatokban történő közreműködés, kitelepítési és befogadási tervek készítése, a fegyveres erők mozgósításának a segítése helyi szinten. Munkájukat az országos szerv irányításával látták el.

Szervezetük egy elnökből és hat tagból állt, a fővárosnál és a megyei jogú városokkal rendelkező megyéknél még plusz két főből. Legalább fél évente ülésezniük kellett, a KB és a HB tagjai ezeken részt vehettek; az ülések akkor voltak határozatképesek, ha azokon a tagok fele jelen volt. *„A bizottság döntéseit az ülésen elhangzottak figyelembevételével a bizottság elnöke mondja ki.”* A tagok személyesen is felelősek voltak a szakterületükhöz kapcsolódó döntésekért. *„A bizottság tagjai – a két ülés közötti időszakban, a bizottság döntéseiből adódó és a feladatkörükbe tartozó kérdésekben – jogosultak saját hatáskörükben intézkedni. A fontosabb intézkedésekről a következő ülésen kötelesek beszámolni.”* Az elnököt kijelölt helyettes pótolhatta, a tagokat viszont nem lehetett helyettesíteni.

A NET által kihirdetett rendkívüli állapot idején (háború vagy belső megmozdulás) a helyi HB vette volna át a területén lévő valamennyi állami, társadalmi szerv és szövetkezet irányítását, az országos HB helyi végrehajtó szervévé alakult volna át. Amennyiben a központtal való kapcsolat megszakadt, amire a rossz hírközlési viszonyok miatt lett volna esély,⁶¹ önállóan kellett tevékenykedniük. Illetékességüket indokolt esetben a szomszédos megyékre is kiterjeszthették. Intézkedniük kellett a háborús jogszabályok bevezetésére, a fegyveres szervek mozgósítására, a hátszágvédelemre, az „M” terv végrehajtására. Feladataik közé tartozott a kitelepítés és a befogadás szervezése, polgári védelmi teendők, a honvédelmi munkakötelezettség elrendelése, a munkaerő-gazdálkodás szabályozása, pénzügyi intézkedések végrehajtása, területek kiürítése, a szállító, közlekedési és híradó eszközök felhasználása, közrend és a közbiztonság védelme, a sajtón keresztül tájékoztatás, ellátási és egészségügyi feladatok végrehajtása, az oktatás szervezése. Bár rendkívüli állapot esetére szólt a joghatályuk, de ezt adott esetben a HB meghosszabbíthatta. A helyi testületek szervezete és a munkarendje a béke idejéhez volt hasonló.⁶² A HT I. és a területi szervek tényleges felállítása 1966-ra történt meg.⁶³

1967-ben részletesebben szabályozták a területi HB-k feladatait és bővítették a struktúrájukat. Védelmi bizottságok lettek nekik közvetlen alárendelve járási, városi, illetve Budapesten kerületi szinten.⁶⁴ Tevékenységi körük a következőképpen bővült: a lakosság informálása, a jogszabályok kihirdetése, betartatása. A hadsereg által igénybe vett utak ellenőrzését, és a forgalomeltereléseket is nekik kellett biztosítaniuk. Az országos sugárfigyelő rendszer helyi szerveit is ők irányították. A központi vezetéssel való kapcsolat megszakadása idején a helyi hátszági fegyveres szerveknek utasítást adhattak. Irányították a helyi fegyveres szervek bevonásával a területükre ledobott deszantosok elleni harcot. Rendszeresen be

⁶¹ Több HB-iratban is megfigyelhető az a motívum, hogy a területi szerveknek az összeköttetése egy esetleges háborúban megszakad a központtal. Ennek az volt az oka, hogy az ország vezetékes és vezetékek nélküli hírhálózata, még a fegyveres szervek esetében is, nagyon fejletlen volt. Csak 1975-től kezdtek jelentősebb újításokba, amelyeket 1990-ig terveztek befejezni. Ez a KGST-országokkal kötötte volna össze Magyarországot. MNL OL XIX-A-98 33. d. 141. ó. e. HB 8/250/1974. sz. hat. A híradásról bővebben: A katonai híradás története. Tanulmány a híradó hallgatók részére, 1979. Írta és szerkesztette: Susa István és Vörös Béla.

⁶² MNL OL XIX-A-98 12. d. 56. ó. e. 1964. november 18-i ülés.

⁶³ MNL OL 288. f. 5. cs. 436.; 7. cs. 264. 1967. október 10-i PB-ülés; a Titkárság 1966. június 21-i határozata.

⁶⁴ MNL OL XIX-A-98 17. d. 77. ó. e. A fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok „M” ügyrendje és végrehajtási utasítása 1967. február. Ennek alapján a HB 11/186/1967. sz. határozata a területi honvédelmi bizottságok „M” ügyrendjének végrehajtási utasításáról, 1967. február 23-i ülés.

kellett számoltatniuk a helyi fegyveres szervek vezetőit, és tájékoztatni őket. Segíteniük kellett a minisztériumi irányítású vállalatokat „M” terveik végrehajtásában. Anyagok, gépek elosztása, kitelepítés, befogadás irányítása, riadóztatás biztosítása, álcázás szervezése, óvóhelyek építése, élelmiszer stb. radioaktív sugárzás és vegyi támadás elleni védelmének a megszervezése, a honvédelmi munkakötelezettséggel kapcsolatban a munkaerő biztosítása, átcsoportosítása is a tevékenységük részét képezte volna. Emellett a megyei szervek káderutánpótlását kellett biztosítaniuk, azok átszervezését, a pénzellátást, a lakosság fokozottabb adóztatását, takarékbetétekből való kifizetéseket ellenőrizniük.⁶⁵

Az anyaggazdálkodás ellenőrzése a vállalatoknál, adott esetben a szennyezett (ABV, azaz atom-, biológiai, vegyi fegyver általi) területekről a lakosság kiürítésének a szervezése és elhelyezése, egészségügyi ellátás, hadműveleti területek kiürítése is a tevékenységüket alkotta volna, akárcsak a szállítás és a híradás, az állatok, termények beszolgáltatásának a szervezése, a mezőgazdasági termelés biztosítása, a közrend fenntartása a rendőrséggel és a Munkásőrséggel együtt, a kitelepített területeken maradt vagyon védelme. A Kossuth adó állandó hallgatására ügyeletet kellett szervezni, a lakosságot tájékoztatni,⁶⁶ és katonai cenzúrát bevezetni. Adott esetben a jegyrendszerrel való ellátást is a bizottságoknak kellett végrehajtaniuk. Háború idején a bizottságok feladatai közé tartozott volna az árukészletek tárolásának a megszervezése, a bolti stb. élelmiszerkészletek zárolásáról való rendelkezés, a kitelepülők élelmezése, egészségügyi ellátása, vérplazma biztosítása, járványügyi feladatok ellátása, kórházak felállítása, kárfelmérés, továbbá az oktatás szervezése, tanerő átcsoportosítása akár más megyébe is, a raktárak őrzése, vízellátás, árvízvédelem, sugár- és vegyi szennyezettség elleni védelem. A fegyveres szervek azon tevékenységeit, amelyek a hatáskörükbe tartoztak, szintén ellátták.⁶⁷ 1968-ban a budapesti kettő, a megyei HB-k egy-egy fő függetlenített állományú személyt kaptak az MN-től, akik hivatásos tisztek voltak. Ők a titkár mellett dolgoztak, ugyanakkor az a megyei titkár, akihez a Közigazgatási és adminisztratív osztály tartozott, HB tag lett. Minderre az „M” tervek kidolgozása miatt volt szükség.⁶⁸

1970-ben jelentős változások történtek, kibővítették a HB-k középső és alsó szervezetét. A megyei és a fővárosi HB-k elnökeit utasították, hogy tegyenek javaslatot az új bizottságokra. A HB-k „M” szervezetét a pártbizottságok és a tanácsi végrehajtó bizottságok

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ 1958-ban elkezdődött a lakosság felkészítése tízórák előadásokon a tömegpusztító fegyverek elleni védelemről, ami 1964-től önkéntes részvétellel 15 órássá lett, az MHSZ (Magyar Honvédelmi Szövetség) és a HM feladata lett az oktatás. 1970-ig ezeken négy milliő fő vett részt. MNL OL 288. f. 5. cs. 496. ö. e. Varga Péter: Jelentés a PB-nek a lakosság polgári védelmi felkészítéséről és javaslat a további feladatokra, 1969. július 16.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ MNL OL XIX-A-98 19. d. /86. A HB 5/195/1968. sz. hat. a területi szervekről, 1968. május 31.

(VB) apparátusaiból hozták létre.⁶⁹ Ugyanakkor békeidőszakban is konkrétan szabályozták a területi honvédelmi bizottságok összetételét.⁷⁰

1970-ben rendkívüli időszakra a városokban, járásokban, kerületekben védelmi bizottságok szervezését tartották szükségesnek, láthattuk, erről már 1967-ben hoztak határozatot. Ezeket a területi HB-knak kellett létrehozniuk, és az „M” ügyrendjüket kidolgozniuk. A járási székhelyeken városi-járási védelmi bizottságot is lehetett alapítani. A védelmi bizottságok tagjait a budapesti vagy megyei HB elnöke nevezte ki. A HB-k és a védelmi bizottságok anyagi stb. szükségleteit a tanácsok biztosították. A Szakszervezetek Országos Tanácsánál (SZOT), a Kommunista Ifjúsági Szövetségnél és a Hazafias Népfrontnál (HNF) is „M” létszámot kellett kialakítani, és meg kellett szervezni a kitelepítésüket. A párt- és tömegszervezeti és állami funkcionáriusok meghagyását ki kellett alakítani a járásokig.⁷¹ Pontosan meghatározták a különböző védelmi bizottságok összetételét is.⁷²

Az 1970-re kialakított HT-struktúrán csak 1974-ben változtattak.⁷³ Ugyanakkor 1971-ben a vezérkar feladata lett a HB-k vezetési pontjai védelmének a megszervezése.⁷⁴ 1972-ben jelentették be egy PB-ülésen, hogy a HT szervei a legalsóbb szintig létrejöttek. A központi vezetési pontok is elkészültek, 1975-ig tervezték befejezni a megyeiket.⁷⁵

⁶⁹ A Politikai osztályt a pártbizottság apparátusából kellett megszervezni, elsősorban a PTO (Párt- és tömegszervezetek osztálya), Propaganda és művelődésügyi osztályokból, a Tervgazdálkodási osztályt a Tervezési, pénzügyi és munkaügyi, az Ipari és közlekedésit az Ipari, építési-közlekedési és a vízügyiből, az Ellátásit a Kereskedelmi és a mezőgazdaságiból, az Egészségügyi és oktatásit a Művelődési és az egészségügyi, az Igazgatásit az Igazgatási, személyzeti, szervezési és gazdaságiból. A pártbizottságoknak a helyi HB-kba „fel nem használt” tagjaiból a tanácsi VB „M” apparátusát lehetett megerősíteni. A pártbizottságok gazdasági osztályának a feladatait a tanácsi VB illetékes osztálya keretében kellett ellátni. A helyi HB-k osztályvezetőinek a kinevezése és felmentése hozzájuk tartozott. MNL OL XIX-A-98 25. d. 108. Ü. Tóth Károly – Fehér Lajos: A HB 9/217/1970. sz. határozata az „M” felkészülési munka továbbfejlesztéséről, 1970. december 17-i ülés.

⁷⁰ A fővárosi HB tagja lett a belkereskedelmi miniszterhelyettes, míg az élelmezésügyi kikerült, a budapesti tanács VB elnöke helyett annak a titkára lett tag. A megyei HB-k egységesek lettek: elnökük a megyei pártbizottság első titkára, tagjai a pártbizottság titkára, tanács VB elnöke és titkára, rendőrfőkapitány, kiegészítő parancsnok, munkásparancsnok volt, a titkári feladatokat a pártbizottság Közigazgatási és adminisztratív osztályának vezetője látta el. MNL OL XIX-A-98 25. d. 108. Ü. Tóth Károly – Fehér Lajos: i. m. 1. sz. melléklet. 1970. december 17-i ülés.

⁷¹ Uo.

⁷² A fővárosban kerületenként szervezték meg őket, elnöke a kerületi pártbizottság első titkára, tagjai: a pártbizottság titkára, a tanács VB-elnöke, a rendőrfőkapitány, a tanács VB-titkára lett. A titkári feladatokat a kerületi közigazgatási és adminisztratív osztályvezető látta el. A városok védelmi bizottsága is hasonló volt: elnökük a városi pártbizottság első titkára, tagjai: a pártbizottság titkára vagy a helyettese, a tanácsi VB-elnök, rendőrfőkapitány, tanácsi VB-titkár, aki egyben a titkári feladatokat is elvégezte a védelmi bizottságban. A járásokban szintén a helyi pártbizottság titkára volt az elnök, a tagok: a pártbizottság titkárhelyettese, a járási hivatal elnöke és a helyettese, ő volt egyben a titkár is, és a rendőrkapitány. Abban az esetben, ha a városi és a járási rendőrkapitány ugyanaz a személy volt, akkor az egyik tisztséget a helyettesével kellett betölteni. A közös városi-járási védelmi bizottságok a városi és a járási bizottságoknak voltak alárendelve. Összetételüket a fenti elvek alapján a megyei szervek szabták meg. Uo. 3. sz. melléklet.

⁷³ MNL OL XIX-A-98 139. 248. ü. Trombitás Dezső – Borbándi János: A HB 2/248/1974. sz. határozata a kormány Honvédelmi Bizottsága feladatáról és ügyrendjéről. A két ülés közötti időszakban Borbándi János Fock Jenővel egyetértésben elfogadta. HB 1974. május 9-i ülés.

⁷⁴ MNL OL XIX-A-98 26. d. 111. ü. Tóth Károly – Fehér Lajos: A HB 11/220/1971. sz. határozata a Magyar Néphadsereg Vezérkarának hatásköréről, a fegyveres testületek „M” feladatainak koordinációs munkáiban, 1971. április 8.

⁷⁵ Horváth-Kovács: i. m. 103.

ÖSSZEZGÉS

A második világháború utáni világrend egyik meghatározó eleme volt a háborútól való félelem, amelyet a külpolitikai konfliktusok mellett az újabb és újabb „csodafegyverek” megépítése is táplált. Egy esetleges háborúban a hátország minden korábnál nagyobb károkat szenvedett volna, és mindez a harcoló alakulatok ellátását, ezáltal a háború kimenetelét fokozottabban befolyásolhatta. Ugyanakkor nemcsak a fegyveres alakulatok személyi állományát kellett mozgósítani, hanem a civilek, üzemek, gyárak kitelepítését, utóbbiak haditermelésre való átállítását is meg kellett oldani. Az összetett feladatok elvégzésére egy minden korábnál centralizáltabb – teljesen csak 1975-re kiépített – védelemigazgatási rendszert léptettek volna életbe „rendkívüli időszakban”. Ennek több oka is lehetett. 1957-től a 60-as évek elejéig a szovjet rakéatechnika jelentős fejlődésen ment keresztül, így egyre jelentősebb fenyegetést gyakoroltak az amerikaiakra. A 60-as évektől azonban az Amerikai Egyesült Államok is több rakétát állított hadrendbe, az évtized közepétől számban megelőzve ezzel az oroszokat. Egy esetleges rakétacsapás elhárítására azonban elégtelen eszközökkel rendelkeztek mindkét oldalon. Emellett 1962-től a Szovjetunió viszonyának elmérgesedése Kínával, utóbbi területi követelése és a határviták gondolkodásra készítették a szovjet stratégiákat, mivel több hadosztálynyi erőt kellett a kínai határra vezényelniük, így a birodalom nyugati felén nyilvánvalóan jobban felértékelődtek a kelet-európai szövetségesek és hadseregeik, illetve a Jugoszláviával való viszony. Mindebből következett a Kínával rossz kapcsolatban lévő Indiával történő 1971-es szövetségekötés is. De nem szabad megfeledkeznünk a szovjeteket félelemmel eltöltő és egyre javuló amerikai–kínai kapcsolatokról, az 1968-as „testvéri segítségnyújtásról”, vagy az elhúzódó vietnami háborúról sem, amelyek szintén befolyásolták a VSZ-ben és hazánkon belül zajló folyamatokat.⁷⁶

Másrészről azt is ki kell hangsúlyozni, hogy a megszállt ország, és az élén álló, a szovjeteket mindvégig kiszolgáló rendszer sokszor, ha kénytelen-kelletlen is, de végrehajtotta azokat az utasításokat-eltvárasokat, amelyeket vele szemben megfogalmaztak. Láthattuk, hogy a 60-as évektől a magyar és más csatlós vezetők a VSZ-en belüli mozgásterüket igyekeztek több-kevesebb sikerrel bővíteni. Ebben jelentősebb eredményeket paradox módon csak az a Románia könyvelhetett el, amelynek vezetése az egyik legszélsőbalosabb volt a térségben. A VSZ másrészről egy kirakatfórumként is funkcionált, amelyben a valóságban a Szovjetunió mindvégig a maga hegemoniáját érvényesítette, de kifelé ugyanakkor el lehetett mondani, hogy itt létezik egy valós „szövetségi” rendszer.

Ugyanakkor azt is lényeges kiemelni, hogy már a '60-as évek elején modellezték a kialakuló háborús helyzetet is, ennek során az első hat napban a haderő 20%-ának az elvesztésével, az ország területének 35%-ának sugárszennyezetté válásával, és 1, más források szerint 3 millió fő valamilyen mértékű sugárszennyeződésével számoltak.⁷⁷ Mindebből a pár adatból is látszik, hogy egy esetlegesen kirobbanó, atomfegyverek alkalmazásával végrehajtott háború rövid idő alatt káoszba taszította volna országot, a lakosság, a mezőgazdaság, a környezet és ipar jelentős mérvű pusztulásához vezetett volna, lehetetlenné téve mindenfajta háborús irányítást. Az újonnan előkerült adatok tükrében ugyanakkor a történetírásnak mindenképpen át kell értékelni Kádár Jánosnak és rendszerének a történelmi szerepét.

⁷⁶ Fischer Ferenc: i. m. 172–280.; Heller–Nyekrics: i. m. 552–574.

⁷⁷ Bővebben: Horváth–Kovács, 76–88.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1960. évi I. tv. a honvédelemről. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8433>
1976. I. tv. a honvédelemről. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8509>
- A Magyar Honvédség 1848–1989. Egyetemi Tankönyv II. ZMNE, Budapest, 2004.
- Békés Csaba: *Titkos válságkezeléstől a politikai koordinációig. Politikai egyeztetési mechanizmus a Varsói Szerződésben, 1954–1967.* Rainer M. János (szerk.): Múlt századi hétköznapiak. Tanulmányok a Kádár-rendszer kialakulásának időszakáról. 1956-os Intézet, Budapest, 2003.
- Fischer Ferenc: *A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941–1991).* IKVA Kiadó, Budapest, 1993.
- Germuska Pál: *A Honvédelmi Bizottság („Trojka”) 1950–1952. évi jegyzőkönyvei.* Hadtörténeli Közlemények, 126. évf. 2013/2.
- Germuska Pál: *A Honvédelmi Tanács és a Honvédelmi Bizottság szervezete.* Gecevényi Lajos – Izsák Lajos (szerk.): Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011.
- Germuska Pál: *Vörös arzenál.* 1956-os Intézet – Argumentum Kiadó, Budapest, 2010.
- Germuska Pál – Nagy Tamás: *Az MDP Államvédelmi Bizottsága, Honvédelmi Bizottsága és a Honvédelmi Tanács.* Múltunk, 2004/1.
- Heller, Mihail – Nyekrics, Alekszander: *A Szovjetunió története.* II. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Horvath Miklos: *Platz und Rolle Ungarns und der Ungarischen Volksarmee in der operativ-strategischen Planung des Warschauer Paktes.* Die NVA und die Ungarische Volksarmee im Warschauer Pakt MGFA, Potsdam, 2011.
- Horváth Miklós – Kovács Vilmos: *Magyarország az atomháború árnyékában. Fejezetek a hidegháború korszakának had- és haditechnika-történetéből.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.
- Kiss Dávid: *A Kádár-rendszer védelemigazgatásának hazai és nemzetközi előzményei a XX. században.* Veritas Évkönyv 2015. Veritas Történetkutató Intézet, 2016.
- Kramer, Mark: *Die Sowjetunion, der Warschauer Pakt und blockinterne Krisen während der Breznev-ära.* Torsten Diedrich – Winfried Heinemann – Christian F. Ostermann (Hrsg.): Der Warschauer Pakt – Von der Gründung bis zum Zusammenbruch (1955–1991). Christoph Links Verlag, 2009.
- M. Szabó Miklós: *Adalékok a Magyar Néphadsereg 1961–1962. évi történetéhez I.* Új Honvédségi Szemle, 2007/9.
- M. Szabó Miklós: *A Varsói Szerződés és a Magyar Néphadsereg viszonyrendszerének néhány kérdése az 1960-as években.* Hadtudomány, 2008/1.
- Medveczky Mihály: *A nemzetgazdaság biztonságos működésének és védelmi felkészítésének 2012–2030 közötti időszakra vonatkozó átfogó koncepciója.* Hadtudomány, 2011/4.
- Németh Gergely: *A NATO védelmi tervezés fejlődéstörténete (1949–1967).* Hadtudomány, XXII. évf. 2012/3–4. sz.
- Ripp Zoltán (szerk.): *Ötvenhat októbere és a hatalom. A Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek dokumentumai 1956. október 24–28.* Napvilág Kiadó, Budapest, 1997.
- Susa István – Vörös Béla: *A katonai híradás története. Tanulmány a híradó hallgatók részére.* MN Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola, Budapest, 1979.
- Szenes Zoltán: *Válság vagy sodródás? A védelemgazdaság problémái Magyarországon.* Hadtudomány, 2015/3–4.
- Varsói Szerződés. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=EDDBFR>
- Vinczéné Mészáros Csilla: *A védelmi igazgatás rendszere.* Hadmérnök, 2009. június, IV. évf. 2. sz.

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRÁNAK DOKUMENTUMAI

5/165/1964. határozat vitája. Jegyzőkönyv, 1964. november 18-i ülés.

5/185/1966. sz. hat. melléklete, módosított szöveggel, 1967. május 23.

8/250/1974. sz. hat.

A fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok „M” ügyrendje és végrehajtási utasítása 1967. február.

A HB 2/174/1965. sz. határozata, 1965. szeptember 15.

A HB 5/195/1968. sz. hat. a területi szervekről, 1968. május 31.

A HB 7/178/1966. sz. hat. és melléklete.

A HB 11/186/1967. sz. határozata a területi honvédelmi bizottságok „M” ügyrendjének végrehajtási utasításáról, 1967. február 23-i ülés.

A Honvédelmi Tanács 12/109/1958. sz. határozata a vezető párt- és kormánysszervek elhelyezéséről háború esetén.

Biszkú Béla – Tóth Károly: HB 1/138/1962. sz. határozata, 1962. május 2.

Borbándi János: Javaslat a PB-nek az MSZMP KB apparátus rendkívüli viszonyok közötti tevékenységére, 1967. szeptember 1.

Czinege Lajos: Előterjesztés a PB-nek az EFE vezető szerveinek létrehozása érdekében az 1968. április óta végzett munkáról, 1968. szeptember 28.

Czinege Lajos: Javaslat az Egyesített Fegyveres Erők vezetésének a rendszerére vonatkozóan, javaslat a Varsói Szerződés tagállamai honvédelmi miniszterei értekezletén, 1966. január 18.

Czinege Lajos: Jelentés az MSZMP Politikai Bizottságának az Egyesített Fegyveres Erők vezetésének helyzetéről, 1965. április 21.

Czinege Lajos – Péter János: Javaslat a Politikai Bizottságnak, 1966. január 18.

Előterjesztés a HB részére a HT osztályainak munkarendje tárgyában, 1966. december.

HB 1964. november 18. ülése.

HB 1966. január 6-i ülésének jegyzőkönyve.

HB 1974. május 9-i ülés.

Kádár János – Horváth Mihály: A HT 3/117/1959. sz. határozata az országmozgósítási munka felújításáról, 1959. december 7.

Magyar Közlöny (MK) 101. sz., 1956. december 12.

Pap János: Előterjesztés a HB-hez Karhatalmi Parancsnokságok megszűnéséről.

Pap János: Előterjesztés a HB részére a HT ügyrendje tárgyában, 1964. november 16. (4/165/1964. sz. határozat.)

PB 1962. február 6-i ülése.

PB 1962. május 3-i határozata az országmozgósításról.

PB 1966. január 21. ülése, jegyzőkönyv.

PB 1966. február 22-i ülése, jegyzőkönyv.

PB-határozat, 1965. április 27.

PB-ülés, 1967. március 7.

PB ülése, 1967. október 10.

PB-ülés, 1968. október 1.

PB 1969. március 24-i ülése.

- Péter János előterjesztése az MSZMP PB-nek a termonukleáris fegyverek korlátozását biztosító szerződés tervezetéhez, 1967. február 28., és a szerződéstervezet.
- Péter János – Czinege Lajos: Jelentés a PB-nek, 1966. február.
- Sándor József – Péteri István: A PTO és az Adminisztratív osztály javaslata a párt, tömegszervezeti és sajtó nélkülözhetetlen munkatársainak a meghagyására. 1962. január 18.
- Titkárság 1966. június 21-i határozata.
- Tóth Károly – Fehér Lajos: A HB 9/217/1970. sz. határozata az „M” felkészülési munka továbbfejlesztéséről, 1970. december 17-i ülés.
- Tóth Károly – Fehér Lajos: A HB 11/220/1971. sz. határozata a Magyar Néphadsereg Vezérkarának hatásköréről, a fegyveres testületek „M” feladatainak koordinációs munkáiban, 1971. április 8.
- Trombitás Dezső – Borbándi János: A HB 2/248/1974. sz. határozata a kormány Honvédelmi Bizottsága feladatáról és ügyrendjéről.
- Varga Péter: Jelentés a PB-nek a lakosság polgári védelmi felkészítéséről és javaslat a további feladatokra, 1969. július 16.